

This question paper contains 2 printed pages.

Roll No. :
Unique Paper Code : 121302310
Title of the Paper : Nirukta & Bharadwaj Srautasutra
निरुक्त एवं भारद्वाज श्रौतसूत्र
Name of the Course : M.A., Sanskrit (LOCF), Examination, Dec 2024
Semester : III
Group : A
Duration : 3 Hours
Maximum Marks : 70

Write your Roll No. on the top immediately on receipt of this question paper
(इस प्रश्नपत्र के मिलते ही ऊपर दिए गए निर्धारित स्थान पर अपना अनुक्रमांक लिखिए।)

Note: Unless otherwise required in a question, answers should be written in Sanskrit or in Hindi or in English but the same medium should be used throughout the paper.

टिप्पणी: अन्यथा आवश्यक न होने पर इस प्रश्न-पत्र का उत्तर संस्कृत या हिन्दी या अंग्रेजी किसी एक भाषा में दीजिए, परन्तु सभी प्रश्नों का माध्यम एक ही होना चाहिए।

1. निम्नलिखित की व्याख्या कीजिए, जिनमें से किसी एक की व्याख्या **संस्कृत** में हो। **07 x 04 = 28**

Explain the following, out of which one should be in **Sanskrit**.

i. आप्रियः कस्मात्? आप्नोतेः प्रीणातेर्वा। आप्रीभिराप्रीणाति इति च ब्राह्मणम्। तासामिध्मः प्रथमागामी भवति, इध्मः समिन्धनात्। तस्यैषा भवति -

समिद्धो अद्य मनुषो दुरोणे देवो देवान् यजसि जातवेदः।

आ च वह मित्रमहश्चिकित्वाँस्त्वं दूतः कविरसि प्रचेताः॥

अथवा/OR

तनूनपादाज्यमिति कात्थक्यः। नपादित्यनन्तरायाः प्रजाया नामधेयम्। निर्णततमा भवति। तनूरत्र गौरुच्यते। तता अस्यां भोगाः। तस्याः पयो जायते। पयस आज्यं जायते। अग्निरिति शाकपूणिः। आपोऽत्र तन्व उच्यन्ते, तता अन्तरिक्षे। ताभ्य ओषधिवनस्पतयो जायन्ते, ओषधिवनस्पतिभ्य एष जायते।

तनूनपात्पथ ऋतस्य यानान्मध्वा समञ्जस्वदया सुजिह्वा

मन्मानि धीभिरुत यज्ञमृन्धन्देवत्रा च कृणुह्यध्वरं नः॥

- ii. वास्तुर्वसतेर्निवासकर्मणः। तस्य पाता वा पालयिता वा। तस्यैषा भवति –
अमिवहा वास्तोष्पते विश्वारूपाण्याविशान्।
सखा सुशेव एधि नः॥

अथवा/OR

इन्द्र इरां दृणातीति वा, इरां ददातीति वा, इरां दधातीति वा, इरां दारयत इति वा, इरां धारयत इति वा। इन्द्रवे द्रवतीति वा, इन्द्रौ रमत इति वा। इन्धे भूतानीति वा। तद्यदेनं प्राणैः समैन्धंस्तद् इन्द्रस्येन्द्रत्वमिति विज्ञायते। इदंकरणादित्याग्रायणः। इदं दर्शानादित्यौपमन्यवः। इन्द्रतेर्वा ऐश्वर्यकर्मणः। इदञ्छ्रूणां दारयिता वा, द्रावयिता वा, आदरयिता च यज्वनाम्। तस्यैषा भवति –

अददरुत्समसृजो विखानि त्वमर्णवान् बद्धधानाँ अरम्णाः।

महान्तमिन्द्र पर्वतं वियद्वः सृजो विधारा अव दानवं हन्॥

- iii. ओषधिः सोमः। सुनोतेर्यदेनमभिषुण्वन्ति। बहुललमस्य नैघण्टुकं वृत्तमाश्चर्यमिव प्राधान्येन। तस्य पावमानीषु निदर्शनायोदाहरिष्यामः। स्वादिष्ठया मदिष्ठया पवस्य सोम धारया। इन्द्राय पातवे सुतः। इति सा निगदव्याख्याता। अथैषापरा भवति चन्द्रमसो वैतस्य वा -

सोमं मन्यते पपिवान् यत्सम्पिंषन्त्योषधिम्।

सोमं यं ब्रह्माणो विदुर्न तस्याश्नाति कश्चन॥

अथवा/OR

सविता व्याख्यातः। तस्य कालो यदा द्यौरपहततमस्काकीर्णरश्मिर्भवति। तस्यैषा भवति –

विश्वा रूपाणि प्रतिमुञ्चते कविः प्रासावीन्द्रं द्विपदे चतुष्पदे।

विनाकमख्यत्सविता वरेण्योऽनुप्रयाणमुषसो विराजति॥

अधोरामः सावित्र इति पशुसमन्नाये विज्ञायते। कस्मात् सामान्याद् इति अधस्ताद्वेलायां तमो भवति। एतस्मात् सामान्यात्।

- iv. यदीष्टया यदि पशुना यदि सोमेन यजेतामावास्यायां वैव पौर्णमास्यां वा यजेत। तत्र सिद्धं द्वे पर्वे। पूर्वस्यां पर्व निधायोत्तरास्यामिष्ट्या यजेत। अथैकपर्वे संस्थाप्य पर्व सद्यस्कालमिष्टिं निर्वपति। समानतन्त्रे वा।

अथवा/OR

आग्नेयमष्टकपालं पुराणानां निरुप्यैन्द्राग्नेमेकादशकपालं नावानां निर्वपति। द्वादशकपालमाग्नेन्द्रं वा। वैश्वदेवं चरुम्। पयसि शृतो भवति। सौम्यं श्यामाकं चरुं द्यावापृथिव्यमेककपालम्। अपि वा नवान्येव निर्वपेत्। नाग्नेयम्।

2. निम्नलिखित पर संक्षिप्त टिप्पणी लिखिए –

05 x 04 = 20

Write the short notes on the following :

i.	द्वारः	अथवा/OR	उषासानक्ता
ii.	पर्जन्यः	अथवा/OR	रुद्रः
iii.	चन्द्रमाः	अथवा/OR	विष्णुः
iv.	पुरोडाशः	अथवा/OR	प्रकृतियागः

3. निम्नलिखित में से किन्हीं **तीन** के निर्वचन यास्क के अनुसार संस्कृत में दीजिए – **02 x 03 = 06**
Give the etymology of any **three** of the following words in **Sanskrit** according to **Yaska** :
ईळः, त्वष्टा, क्षेत्रस्य पतिः, कः, कुहूः, पूषा

4. किन्हीं **दो** पर आलोचनात्मक निबन्ध लिखिए - **08 x 02 = 16**
Write a critical essay on any **two** of the following :
वायुः, द्रविणोदाः, अश्विनौ, सिनीवाली